

Studenci kierunku pedagogika -przedmiot” Prawo a patologie społeczne”

Uprzejmie proszę o zapoznanie się z treściami wykładu

Wykład 1, 2,

Małgorzata Kuć

PRZESTĘPCZOŚĆ Z UŻYCIEM PRZEMOCY

Literatura uzupełniająca: *B. Gruszczyńska*, Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty prawnokryminologiczne, Warszawa 2007; *taż*, Przemoc wobec kobiet i reakcja Policji w perspektywie międzynarodowej, Arch. Krym. 2007–2008, t. XXIX–XXX; *M. Kosewski*, Agresywni przestępcy, Warszawa 1977; *J. Mazur*, Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość, Warszawa 2002; *M. Płatek*, Karnoprawne modele przeciwdziałania przemocy w rodzinie, Arch. Krym., 2007–2008, t. XXIX–XXX; *I. Pospiszyl*, Przemoc w rodzinie, Warszawa 1994; *taż*, Razem przeciw przemocy, Warszawa 1999; Przemoc w życiu codziennym, red. *B. Hołyst*, Warszawa 1997; *D. Wójcik*, Przemoc i sprawcy przestępstw z użyciem agresji, Arch. Krym. 1990, t. XVII.

§ 23. Definicja i rodzaje agresji

Na gruncie psychologii, na określenie zachowania człowieka o charakterze gwałtownym, łamiącym zasady współżycia społecznego funkcjonuje pojęcie agresji. W tym zakresie możliwe jest jej definiowanie:

- 1) w znaczeniu **obiektywnym** – w tym przypadku zwraca się uwagę na skutki, jakie zachowanie wywołuje, np. śmierć, zranienie, spowodowanie określonej szkody fizycznej lub psychicznej, wywołanie bólu, cierpienia;
- 2) w znaczeniu **subiektywnym** – w takiej sytuacji ważny jest stan psychiczny działającego podmiotu, tj. charakterystyczny stan emocjonalny lub zamiar wywołania śmierci lub uszkodzenia ciała, bądź wywołania bólu lub cierpienia.

Dominujące jest ujęcie agresji, które akcentuje czynnik subiektywny. Z tego względu najczęściej przez pojęcie **agresji** rozumie się takie zachowania, które mają za cel:

- 1) wyrządzenie **krzywdy** innej osobie lub
- 2) sprawienie **bólu** innej osobie

bez względu na to, czy cel ten w wyniku zachowania **uda się osiągnąć**.

Wśród prób **wyjaśnienia zjawiska agresji** można spotkać kilka **koncepcji**, a mianowicie:

- 1) koncepcje biologiczne:
 - a) instynktywistyczne (koncepcja *Z. Freuda*, koncepcja *K. Lorenza*),

- b) inne koncepcje biologiczne (genetyczna, neurofizjologiczna, hormonalna);
- 2) koncepcja frustracji – agresji;
- 3) koncepcja społecznego uczenia się zachowań agresywnych;
- 4) koncepcja podkultury przemocy;
- 5) koncepcja społecznych źródeł agresji we współczesnych społeczeństwach (szerzej na temat wymienionych koncepcji w rozdziale II niniejszego skryptu).

Z całą pewnością można współcześnie powiedzieć, że czynniki biologiczne nie stanowią samoistnej przyczyny zachowań agresywnych i przemocowych. Są pewną podstawą, która może wyzwolić takie zachowania, jeśli wystąpią dodatkowo czynniki o charakterze społecznym.

Można wyróżnić kilka **rodzajów agresji**, a mianowicie:

- 1) jawną – oznacza zewnętrzne, dające się zaobserwować zachowanie. Ten rodzaj agresji jest istotny z punktu widzenia kryminologii i prawa karnego;
- 2) ukrytą – przejawami są myśli, fantazje, wyobrażenia;
- 3) skierowaną na zewnątrz – oznacza ten rodzaj zachowania agresywnego, który jest ukierunkowany na inne osoby;
- 4) autoagresję – oznacza skierowanie agresji na sam podmiot działający, jej najbardziej drastycznym przejawem jest samobójstwo;
- 5) skierowaną **na ludzi**;
- 6) skierowaną **na przedmioty lub zwierzęta**.

Ten podział agresji ma na uwadze rodzaj podmiotu, wobec którego ukierunkowane są działania agresywne. Jest nim bądź człowiek bądź zwierzęta lub przedmioty;

- 7) agresję **ekspresyjną (emocjonalną)**. W przypadku tego rodzaju **agresja jest celem samym w sobie** np. ból, cierpienia ofiary;
- 8) agresję **instrumentalną**. Agresja instrumentalna to taka, która ma posłużyć do realizacji **innych celów**:
 - a) **prospołeczną** – realizacji społecznie słusznych celów;

Przykładem agresji prospołecznej jest działanie **policjanta**, który wykorzystuje środki przymusu przeciwko sprawcy przestępstwa, bądź działania **żołnierzy w czasie wojny**. W ramach podanych przykładów ważną kwestią jest to, aby działania uprawnionych podmiotów nie prowadziły do nadużyć przysługującej im władzy. W tym zakresie jednoznaczna ocena agresji prospołecznej może być problematyczna;

- b) **antyspołeczną** – jest to rodzaj agresji, która **godzi w społecznie chronione dobra**;
- 9) **fizyczną** – zachowanie podejmowane przy użyciu **środków o charakterze fizycznym**, które zmierza do wywołania **szkód również o charakterze fizycznym**;
- 10) **werbalną** – przejawia się w postaci **niefizycznej** i zmierza do wywołania skutków o takim samym charakterze (np. używanie wulgarnych określeń wobec drugiej osoby).

Agresja może być wyzwalana za pomocą różnych mechanizmów. W tym zakresie można mówić o **czynnikach wyzwających** o charakterze:

- 1) awersyjnym,
- 2) instrumentalnym,
- 3) modelującym,
- 4) instrukcyjnym,
- 5) urojeniowym.

Czynniki **awersyjne** to takie, które uważane są za jakieś zagrożenie lub coś nieprzyjemnego. Prowadzą one zwykle do agresji emocjonalnej. W tej grupie znajdują się:

- 1) atak fizyczny,
- 2) atak słowny,
- 3) groźby,
- 4) niekorzystna zmiana warunków życiowych.

Czynniki **instrumentalne** to takie, które uruchamiają zachowanie agresywne dlatego, że za jego pomocą jednostka może osiągnąć jakieś korzyści. Do tej grupy należą:

- 1) chęć podporządkowania kogoś w relacji emocjonalnej lub zawodowej,
- 2) chęć osiągnięcia satysfakcji (czynnik o podłożu patologicznym).

Cechą czynników **modelujących** jest to, że wyzwalają one zachowanie agresywne z uwagi na obecność innych osób (mechanizm działania grupy). Czynniki modelujące występują jako podłoże agresji i przemocy o zbiorowym charakterze. Reakcje agresywne i przemocowe są wywoływane przez sposób zachowania się innych osób (tzw. **społeczny dowód słuszności** – inni zachowują się w określony sposób, a zatem i ja zachowam się tak samo, bo z całą pewnością jest to słuszne, potwierdza to zachowanie innych) i są wzmacniane poczuciem bezkarności w grupie (tzw. dyfuzja odpowiedzialności – „jeśli cała grupa, to tak jakby nikt”).

Czynniki **instrukcyjne** są związane, tak jak czynniki modelujące, z zachowaniem innych osób. W tym przypadku jednak zachowanie agresywne następuje, ponieważ instrukcję (wskazówkę) takiego zachowania wydaje osoba ciesząca się autorytetem. Jej zdanie stanowi rodzaj uzasadnienia słuszności i pozbawia jednostkę wahania czy obaw wiążących się z poniesieniem ewentualnej odpowiedzialności karnej.

Czynniki **urojeniowe** są wynikiem patologicznego stanu psychiki jednostki spowodowanego np.:

- 1) zaburzeniami osobowości,
- 2) uzależnieniem od alkoholu lub narkotyków.

Zachowanie agresywne jest następstwem zmienionego stanu świadomości jednostki.

Wyzwolenie zachowania agresywnego nie przesądza jeszcze o utrwaleniu takiego zachowania i wbudowaniu go w postaci wzorca charakterologicznego. Aby taki wzorec powstał, zachowanie agresywne musi zostać **utrwalone**. Można mówić o następujących rodzajach utrwalenia, które mają charakter **wzmocnień**:

- 1) wzmocnienia zewnętrzne,
- 2) wzmocnienia wewnętrzne,
- 3) wzmocnienia zastępcze.

Wzmocnienia **zewnętrzne** występują wtedy, gdy z powodu zachowania agresywnego jednostka:

- 1) osiąga jakąś korzyść,
- 2) otrzymuje nagrodę.

Wzmocnienia **wewnętrzne** to stosowane przez jednostkę różne techniki neutralizacji (szerzej na temat tych technik w rozdziale II niniejszego skryptu), aby:

- 1) poradzić sobie z wyrzutami sumienia,
- 2) poradzić sobie z poczuciem winy.

Wzmocnienia **zastępcze** polegają na obserwacji, jak postępuje się z innymi osobami, które zachowują się w określony sposób (jak są one nagradzane czy karne).

§ 24. Definicja przemocy

Pojęcie przemocy jest różnie definiowane na gruncie wielu nauk. Można wskazać kilka wyróżników definicji tego pojęcia, a mianowicie:

- 1) posłużenie się przez sprawcę siłą fizyczną:
 - a) w **dosłownym znaczeniu** (zadawanie ciosów pięścią, kopanie nogą),
 - b) wykorzystanie **przedmiotów**, które mają za zadanie wspomagać siłę mięśni człowieka (np. nóż, pałka),
 - c) wykorzystanie **siły zewnętrznej**, której uruchomienie wymaga minimalnego wysiłku mięśni (np. zdetonowanie ładunku wybuchowego);
- 2) siła fizyczna ma być skierowana **na innego człowieka**, tj. godzić w jego życie, zdrowie (siła ta ma spowodować śmierć lub uszkodzenie ciała);
- 3) przemoc może mieć charakter **fizyczny** i **psychiczny**. Przemoc w znaczeniu psychicznym oznacza, że jest ona skierowana na psychikę drugiego człowieka w postaci wpływania na decyzję woli (stosowanie groźby użycia siły fizycznej), co powoduje, że w takim znaczeniu ma

ona charakter instrumentalny.

W kryminologii przemoc oznacza „rzeczywiste użycie **sily fizycznej** wobec człowieka lub groźbę jej użycia, jeśli **zamiar sprawcy** obejmuje spowodowanie szkód fizycznych w postaci śmierci lub uszkodzenia ciała, bez względu na to, czy działanie sprawcy stanowiło **cel sam w sobie**, czy też miało **charakter instrumentalny**”. Taka definicja wyłącza z katalogu przestępstw z użyciem przemocy czyny o charakterze nieumyślnym (np. wypadki komunikacyjne) bez względu na rozmiar ich skutków oraz takie zachowania, które w psychologii określane są mianem agresji werbalnej. Przemoc w kryminologicznym znaczeniu obejmuje najbardziej szkodliwe przejawy agresji.

§ 25. Przemoc w rodzinie

Zachowania o charakterze przemocowym w przedstawionym rozumieniu często występują w środowisku rodzinnym tworząc **sieć przemocy w rodzinie**, na którą składają się:

- 1) agresor (sprawca przemocy);
- 2) ofiara;
- 3) sposoby reagowania na tę przemoc ze strony:
 - a) ofiary bezpośrednio,
 - b) ofiar pośrednich,
 - c) otoczenia.

Szczególnym rodzajem przemocy jest **przemoc małżeńska** (*conjugal violence*), która ma miejsce wtedy, gdy jeden z małżonków (formalnych lub nieformalnych) zachowuje się w sposób, który powoduje cierpienie i destrukcję u drugiego. W większości sytuacji ofiarą przemocy domowej jest kobieta.

Przemoc w rodzinie jest zjawiskiem zróżnicowanym pod względem **form**, wśród których na uwagę zasługują:

- 1) **przemoc fizyczna** (agresja fizyczna) najbardziej widoczna forma przemocy, która pozostawia ślady, będące wynikiem uderzeń, ugryzień, często z użyciem noża, broni i innych narzędzi;
- 2) **przemoc psychiczna** (psychiczne znęcanie) – stanowi najmniej widoczną, a zarazem trudną do wykrycia i udowodnienia formę przemocy. Jej przejawami są:
 - a) wyzwiska,
 - b) groźby,
 - c) nękanie,
 - d) poniżanie,
 - e) szantaż,
 - f) wywieranie presji,
 - g) zastraszanie,
 - h) narzucanie własnych poglądów;
- 3) **odrzućenie** (wyrażanie niechęci, dezaprobata);
- 4) **izolacja** (zerwanie więzi uczuciowych);
- 5) **zaniedbanie** (niewypełnianie ról, zadań przypisanych do realizacji w rodzinie);
- 6) **nadopiekuńczość** (niechciana – jest złem – syndrom odroczonej krzywdy, brak samodzielności, wyuczona bezradność);
- 7) **ograniczanie snu i pożywienia** (drastyczny rodzaj przemocy);
- 8) **degradacja werbalna** – przejawy złego odnoszenia się (mają istotne znaczenie dla poczucia własnej wartości ofiary, ich efekt ma tzw. przedłużony zakres trwania, ulega psychicznemu wbudowaniu i ma wpływ na późniejsze losy ofiary – utrata mechanizmów obrony);
- 9) **przemoc seksualna** (zgwałcenie) – forma agresji seksualnej polegająca na zmuszaniu do czynności o charakterze seksualnym, dotykania wbrew woli partnerki (obejmuje również gwałt małżeński);
- 10) **przemoc ekonomiczna** (polega na ograniczeniu swobody w dysponowaniu pieniędzmi,

zmuszaniu do pytania partnera o zgodę w zakresie wydatkowania pieniędzy, kontroli wydatków, podejrzliwości w sferze dysponowania pieniędzmi).

Wśród **typów przemocy** z kolei znajdują się:

- 1) **przemoc gorąca** (cehuje ją złość, gniew, agresja w bogatej formie przejawów, krzyki, rękoczyn, zachowanie impulsywne; jest łatwo zauważalna);
- 2) **przemoc chłodna** (nie jest łatwo zauważalna, jest odbiciem stosunków panujących w rodzinie z modelem silnej dominacji któregoś z partnerów. Porównuje się ją do „pajęcznej sieci”, która jest słabo widoczna, a oplata i paraliżuje. Charakteryzuje ją mechanizm przemocy psychicznej, postępujące upokorzenie ofiary);
- 3) **przemoc strukturalna** (wyraża się w umniejszaniu i nierównym traktowaniu kobiet w sytuacjach publicznych, zawodowych. Wyraża się to np. w nierównym traktowaniu w zakresie podjęcia pracy czy dostępu do niektórych stanowisk);
- 4) **przemoc symboliczna**;
- 5) **przemoc rytualna**;
- 6) **toksyczność** (forma przemocy emocjonalnej, która wyraża się w określonych gestach i innych niewerbalnych komunikatach, które są odczytywane przez ofiarę jako zapowiedź przemocy innego rodzaju np. gorącej);
- 7) **autoagresja** (forma autoprzemocy);
- 8) **nadużywanie siebie** (branie odpowiedzialności za przemoc w rodzinie przez ofiarę);
- 9) **samoutrudnianie** (takie kształtowanie swojej sytuacji zadaniowej, aby doprowadzić do zminimalizowania szans osiągnięcia sukcesu poprzez odkładanie spraw na później).

Charakterystyka typów przemocy pozostaje w związku z charakterystyką typów ofiar. W tym zakresie należy wymienić następujące **typy ofiar**:

- 1) **ofiary nieujawniające agresji**, zachowują się wobec sprawcy raczej biernie,
- 2) **ofiary agresywne**,
- 3) **ofiary dokuczliwe, konfliktowe**, prowokujące różnego rodzaju sytuacje drażliwe.

Zachowanie ofiar agresywnych, dokuczliwych, konfliktowych często prowadzi do przemocy gorącej, której gwałtowność stanowi odpowiedź na postawę i zachowanie ofiary.

Przemoc w rodzinie ma zróżnicowane podłoże. Wśród **uwarunkowań przemocy w rodzinie** należy wymienić:

- 1) **społeczno-kulturowe uwarunkowania przemocy**: czynniki skorelowane z przemocą w rodzinie:
 - a) międzypokoleniowy przekaz **wzorców przemocy** (międzygeneracyjny przekaz norm),
 - b) **niski status ekonomiczny rodziny** (niskie zarobki, bezrobocie, zagrożenie utraty pracy jako źródło dodatkowego stresu prowadzącego do przemocy),
 - c) **izolacja społeczna rodziny** (wyznaczana kontaktami z sąsiadami, instytucjami oraz miejscem zamieszkania) – jej określenie nie jest łatwe; przekazywanie informacji o ewentualnych problemach rodziny związanych z przemocą,
 - d) **stres społeczny** (wywołany sytuacją polityczną, społeczną, ekonomiczną) – wywołany bezrobociem, sytuacją finansową, samotnym wychowywaniem dzieci. Istotność tego czynnika wynika z faktu, że jakkolwiek przemoc występuje we wszystkich kulturach i środowiskach, to dominuje w kręgach mniejszości etnicznych i niższych warstw społecznych;
- 2) „**stres psychiczny**” (jego źródłem są zmiany społeczne dotyczące pracy, groźba jej utraty, bezrobocie, a więc te wszystkie elementy życia społecznego, które przekładają się na obniżenie standardów życia rodziny);
- 3) **koncepcja przemocy jako władzy patriarchalnej**: kultura patriarchalna jest kulturą dominacji, przemoc służy wymuszaniu posłuszeństwa, jest formą kontrolowania i podporządkowania. W ramach tej koncepcji istotne miejsce zajmuje **patriarchalny model rodziny**, w którym dominującą rolę odgrywa mężczyzna (ojciec, mąż). W takim modelu kobiety występują w relacji podporządkowania, są ekonomicznie uzależnione od mężczyzn, często traktowane przedmiotowo. Zwraca się uwagę na to, że władcza rola mężczyzny w relacjach

rodziny zostaje przeniesiona na relacje instytucjonalne, prowadząc do istotnych dysproporcji w funkcjonowaniu zawodowym i społecznym mężczyzn i kobiet;

- 4) **koncepcja tzw. cyklu przemocy**, która wyjaśnia dlaczego poniżana ofiara nie decyduje się odejść od partnera i tkwi w układzie przemocy. W świetle tej koncepcji przemoc w rodzinie ma charakter fazowy. Poszczególne fazy następują po sobie, tworząc spiralę przemocy. W **pierwszej fazie** napięcie pomiędzy partnerami narasta (w tym czasie **przemoc** ma charakter **werbalny**, przemoc fizyczna występuje incydentalnie). W **drugiej fazie** następuje wyładowanie napięcia emocjonalnego w postaci **przemocy fizycznej o gwałtownym przebiegu**. **Trzecia faza** to tzw. wyciszenie, **miodowy miesiąc**, w trakcie którego agresor zmienia swoje zachowanie (okazuje pozytywne uczucia, przywiązanie do ofiary). To właśnie charakter trzeciej fazy powoduje, że ofiara nie odchodzi od sprawcy przemocy domowej. Sposób zachowania sprawcy w trzeciej fazie daje nadzieję, że przemoc już nie będzie miała miejsca, że należy do przeszłości. Trzecia faza działa na zasadzie swoistego parawanu, który daje złudne wrażenie poprawnego związku, utrudniając, z jednej strony, radykalne zachowanie ofiary w postaci odejścia od agresora, z drugiej natomiast – zacierając obraz prawdziwych relacji utrudniając działania organów ścigania. Powtarzające się cykle przemocy stają się źródłem kolejnych pokrzywdzeń ofiary, utrwalają jej bierną postawę prowadząc do wyuczonych bezradności;
- 5) **przemoc jako źródło osobistych nagród** („opłacalność przemocy”), skuteczność, daje rezultaty i poczucie sprawowania władzy, mocy, przy dużym poczuciu bezkarności, przemoc podnosi samoocenę agresora;
- 6) **teoria wymiany** (*exchange theory*) zakłada istnienie zależności pomiędzy niskim statusem ekonomicznym kobiet wynikającym z ich niesamodzielności zawodowej a przemocą domową stosowaną wobec nich. Kobiety nieposiadające wykształcenia i pracy z większym prawdopodobieństwem staną się ofiarami przemocy domowej, ponieważ są uzależnione od partnera;
- 7) **wpływ zdarzeń traumatycznych z okresu dzieciństwa** (z jednej strony, wyzwalamy tendencje do stania się agresorem (poprzez utrwalenie wzorców zachowania agresora) z drugiej – ofiarą (choroba rezygnacji). Przyjęcie roli agresora lub ofiary zależy od zmiennych indywidualnych;
- 8) **uzależnienia** (od alkoholu, narkotyków).

Problematyczną kwestią jest społeczny odbiór przemocy i funkcjonowanie **stereotypów** (stereotyp: silne trwałe przekonanie, które ujmuje osoby i przedmioty w sposób zbyt uproszczony, przesadny).

Przykłady stereotypów dotyczących zjawiska przemocy domowej:

- 1) sprawy rodzinne nie powinny wykraczać poza rodzinę (utajnienie przemocy);
- 2) ingerencja w sprawy rodzinne niesie duże zagrożenie dla ingerujących (strach otoczenia przed wmanipulowaniem w obszar przemocy);
- 3) wstyd przed sąsiadami i innymi osobami;
- 4) przekonanie, że „tak ma być” wyniesione z domu rodzinnego;
- 5) przekonanie, że jest się w stanie poradzić sobie samemu z problemem;
- 6) brak wiary w pomoc innych ludzi i instytucji;
- 7) obawa przed intensyfikacją przemocy jako karą za jej ujawnienie;
- 8) obawa przed pozostaniem bez środków do życia, mieszkania itp. w wyniku ujawnienia przemocy;
- 9) obawa przed zacyfikowaniem wszystkiego od nowa (akceptacja znanego zła);
- 10) obawa przed przeniesieniem przemocy na dzieci.

Przemoc w rodzinie jest źródłem poważnych konsekwencji w funkcjonowaniu indywidualnym i zbiorowym ofiary przemocy i źródłem istotnych zaburzeń społecznych.

W grupie **konsekwencji przemocy** w rodzinie należy wymienić:

- 1) urazy psychiczne i fizyczne (trauma);
- 2) zespół stresu pourazowego (PTSD) – stres chroniczny;
- 3) konsekwencje przemocy wobec dzieci (zaniedbanie fizyczne, psychiczne, społeczne);
- 4) wykształcenie określonego modelu ofiary;

- 5) utrwalenie mitu kobiecego masochizmu („kobieta lubi być podporządkowana”);
- 6) syndrom wyuczonej bezradności (ktoś dominuje, decyduje, „ja – staję się ofiarą”, brak wykształconych kompetencji i umiejętności społecznych);
- 7) syndrom bitej żony;
- 8) choroba rezygnacji (brak perspektyw życiowych; niepodejmowanie aktywności na rzecz zmiany sytuacji krzywdzącej);
- 9) **syndrom sztokholmski** (nazwa wprowadzona w wyniku rezultatów badań nad reakcją zakładników napadów terrorystycznych): szczególne związanie ofiary z osobą sprawcy (agresora); identyfikacja ofiary ze światem agresora; uzależnienie od sprawcy; fascynacja osobą agresora – brak umiejętności życia bez agresora;
- 10) efekt psychologicznej pułapki;
- 11) syndrom nieprzebaczonej krzywdy: ślad krzywdy z przeszłości jako psychiczna „blizna” (rodzaj traumy znamiennej rysem braku przebaczenia agresorowi).

Sposoby wsparcia dla ofiar przemocy domowej:

- 1) **pomoc instytucjonalna** (punkty konsultacyjne; organizacje i fundacje; telefony zaufania; Policja; szkoła; placówki medyczne; schroniska pomocy), koordynacja programów, rozwiązania systemowe;
- 2) **pomoc indywidualna** (w tym – pomoc nieformalna przyjaciół, rodziny, znajomych);
- 3) **pomoc psychologiczna i psychoterapeutyczna** (terapia indywidualna i grupowa; terapia małżeńska i rodzinna);
- 4) **kształtowanie sprawności społecznych** (w tym – poprzez wskazywanie na potrzebę świadomości, aby te sprawności mieć).

Przemoc niepowstrzymana sprzyja eskalacji i zwiększa cierpienia ofiary. Negatywne skutki przemocy w rodzinie nie dotyczą tylko jej członków, ale również społeczności lokalnych i całego społeczeństwa (przemoc w rodzinie jako problem społeczny).

Ważne znaczenie dla omawianego tematu ma **ustawa z 29.7.2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie** (Dz.U. Nr 180, poz. 1493 ze zm.). Ustawa definiuje przemoc w rodzinie jako jednorazowe lub powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób wymienionych w pkt 1 w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo (art. 2 pkt 2 PrzemocRU):

- 1) utraty życia,
- 2) utraty zdrowia,
- 3) naruszające ich godność,
- 4) naruszające nietykalność cielesną,
- 5) naruszające wolność (w tym seksualną),
- 6) powodujące szkody na zdrowiu fizycznym lub psychicznym,
- 7) wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą.

Definicja przyjęta przez ustawę obejmuje od strony podmiotowej wszystkie osoby, które pozostają w bliskiej relacji rodzinnej oraz wspólnie mieszkają lub prowadzą gospodarstwo domowe.

Ustawa z 29.7.2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie określa formy pomocy osobie dotkniętej przemocą w rodzinie w tym:

- 1) poradnictwo:
 - a) medyczne,
 - b) psychologiczne,
 - c) prawne,
 - d) socjalne,
 - e) zawodowe,
 - f) rodzinne;
- 2) interwencję kryzysową i wsparcia;
- 3) ochronę przed dalszym krzywdzeniem przez uniemożliwienie osobom stosującym przemoc korzystania ze wspólnie zajmowanego z innymi członkami rodziny mieszkania oraz zakazanie

kontaktowania się i zbliżania do osoby pokrzywdzonej;

- 4) zapewnienia osobie dotkniętej przemocą w rodzinie bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie;
- 5) badania lekarskiego w celu ustalenia przyczyn i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie oraz wydania zaświadczenia lekarskiego w tym przedmiocie;
- 6) zapewnienia osobie dotkniętej przemocą w rodzinie, która nie ma tytułu prawnego do zajmowanego wspólnie ze sprawcą przemocy lokalu, pomocy w uzyskaniu mieszkania.

Ustawa o przeciwdziałaniu pomocy w rodzinie stanowi o przyjęciu przez Radę Ministrów **Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie**, który określa szczegółowe działania w zakresie (art. 10 PrzemocRU):

- 1) zapewnienia ochrony i udzielania pomocy osobom dotkniętym przemocą;
- 2) oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych na osoby, które stosują przemoc;
- 3) podnoszenia świadomości społecznej na temat przyczyn i skutków przemocy w rodzinie oraz promowania metod wychowawczych bez użycia przemocy;
- 4) upowszechniania informacji o możliwościach i formach udzielania pomocy zarówno osobom dotkniętym przemocą, jak i stosującym przemoc w rodzinie.

Duże znaczenie ustawy w postępie działań na rzecz ochrony ofiar przemocy w rodzinie nie budzi wątpliwości. Na uwagę zasługują te postanowienia ustawy, które mówią o:

- 1) oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc,
- 2) podnoszeniu świadomości społecznej na temat przyczyn i skutków przemocy w rodzinie.

Wyższy poziom świadomości społecznej na temat zjawiska przemocy niewątpliwie ma znaczenie w eliminowaniu stereotypów dotyczących przemocy.

Nowym narzędziem normatywnym w zwalczaniu przemocy w rodzinie jest Konwencja Rady Europy otwarta do podpisu 11.05. 2011 r. w Stambule o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej

Poszczególne rozdziały Konwencji określają jej cele; definicje podstawowych pojęć wykorzystywanych w Konwencji („przemoc wobec kobiet”, „przemoc domowa”, „płeć społeczno-kulturowa”, „przemoc wobec kobiet ze względu na płeć”, „ofiara”, „kobiety”); odnoszą się do kwestii: równouprawnienia i niedyskryminacji; kompleksowych i zintegrowanych strategii politycznych dotyczących wszelkich odpowiednich środków mających na celu zapobieganie wszystkim formom przemocy objętym zakresem Konwencji oraz zwalczanie takich form przemocy a także zapewnianie całościowego podejścia do przemocy wobec kobiet (art. 7 Konwencji); profilaktyki; ochrony i wsparcia dla osób zagrożonych przemocą i ofiar przemocy; regulacji prawnych w zakresie prawa materialnego; wykrywania, ścigania, procedur prawnych i środków ochronnych; migracji i azylu; współpracy międzynarodowej; mechanizmu monitorującego wdrażanie przez Strony postanowień Konwencji.

Konwencja zawiera normatywne definicje przemocy wobec kobiet, przemocy domowej oraz przemocy wobec kobiet ze względu na płeć.

W rozumieniu Konwencji, **przemoc wobec kobiet** – to „naruszenie praw człowieka oraz forma dyskryminacji kobiet, w tym wszelkie akty przemocy ze względu na płeć, które prowadzą lub mogą prowadzić do fizycznej, seksualnej, psychologicznej lub ekonomicznej szkody lub cierpienia kobiet, w tym również groźby takich aktów, sytuacje przymusu lub arbitralnego pozbawienia wolności, zarówno w życiu publicznym, jak i prywatnym” (art. 3 a. Konwencji). **Przemoc wobec**

kobiet ze względu na płeć oznacza „przemoc skierowaną przeciwko kobiecie ze względu na jej płeć lub taką przemoc, która w szczególności dotyka kobiety” (art. 3 d. Konwencji). Natomiast **przemoc domowa** – to „wszelkie akty fizycznej, seksualnej, psychologicznej lub ekonomicznej przemocy występujące w rodzinie lub gospodarstwie domowym lub pomiędzy byłymi lub obecnymi małżonkami lub partnerami, niezależnie od tego, czy sprawca i ofiara dzielą miejsce zamieszkania, czy też nie” (art. 3b. Konwencji).

Cele Konwencji zostały określone w następujący sposób (art. 1 Konwencji):

- 1) **ochrona kobiet** przed wszelkimi formami przemocy oraz **zapobieganie, ściganie i eliminacja przemocy** wobec kobiet i przemocy domowej;
- 2) przyczynienie się do **eliminacji wszelkich form dyskryminacji kobiet** oraz **wspieranie rzeczywistego równouprawnienia kobiet i mężczyzn**, w tym poprzez wzmocnienie pozycji kobiet;
- 3) stworzenie szeroko zakrojonego planu ramowego, polityk i działań na rzecz **ochrony i wsparcia wszystkich ofiar przemocy wobec kobiet i przemocy domowej**;
- 4) **zacieśnianie międzynarodowej współpracy** mającej na celu likwidację przemocy wobec kobiet i przemocy domowej;
- 5) **zapewnienie wsparcia i pomocy** organizacjom i instytucjom władzy wykonawczej w skutecznej współpracy na rzecz **wypracowania zintegrowanego podejścia do likwidacji przemocy wobec kobiet i przemocy domowej**.

W części odnoszącej się do profilaktyki przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, Konwencja powołuje się na **zasadę dobra ofiary** oraz **zasadę indywidualizacji pomocy** (art. 12 ust. 3 Konwencji). Konwencja, określając zobowiązania Stron Konwencji w zakresie profilaktyki, wskazuje na „działania niezbędne do promowania zmian wzorców społecznych i kulturowych dotyczących zachowania kobiet i mężczyzn w celu wykorzenienia uprzedzeń, zwyczajów, tradycji oraz innych praktyk opartych na idei niższości kobiet lub na stereotypowym modelu roli kobiet i mężczyzn” (art. 12 ust. 1 Konwencji). Ponadto, w art. 12 ust. 2 Konwencji ujęto zobowiązanie do podjęcia przez Strony Konwencji koniecznych środków prawnych lub innych działań zapobiegających wszelkim formom przemocy, popełnianej przez osobę fizyczną lub prawną.

Konwencja w osobny sposób traktuje konieczność podnoszenia **świadomości społecznej** w zakresie rozumienia różnych przejawów form przemocy objętych zakresem Konwencji, ich oddziaływania na dzieci oraz potrzeby zapobiegania przemocy w społeczeństwie (art. 13 Konwencji).

Konwencja zwraca uwagę na konieczność **zapobiegania dyskryminacji i wzmocnienia pozycji kobiet** jako istotnych elementów działań, których celem jest zapobieganie i zwalczanie przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (np. art. 4 ust. 2, art. 6 Konwencji). Preambuła

Konwencji wprost określa, że „**realizacja równouprawnienia kobiet i mężczyzn de jure i de facto stanowi kluczowy element zapobiegania przemocy wobec kobiet**”.

Przesłanki, jakimi kierowano się w określeniu treści Konwencji, ujęte w jej Preambule wskazują, m.in. że „przemoc wobec kobiet jest manifestacją nierównego stosunku sił pomiędzy kobietami a mężczyznami na przestrzeni wieków, który doprowadził do dominacji mężczyzn nad kobietami i dyskryminacji tych ostatnich, a także uniemożliwił pełną poprawę sytuacji kobiet”. Uznano „strukturalny charakter przemocy wobec kobiet za przemoc ze względu na płeć oraz fakt, że przemoc wobec kobiet stanowi jeden z podstawowych mechanizmów społecznych, za pomocą którego kobiety są spychane na podległą wobec mężczyzn pozycję”.

Za **poważne formy przemocy** Konwencja już w Preambule uznaje przemoc domową, molestowanie seksualne, gwałt, małżeństwo z przymusu, tak zwane „przestępstwa w imię honoru” i okaleczanie narządów płciowych za poważne naruszenie praw człowieka wobec kobiet i dziewcząt i główną przeszkodę w osiągnięciu równouprawnienia kobiet i mężczyzn.

§ 26. Przepięstwo z użyciem przemocy

Pod pojęciem **przepięstwa z użyciem przemocy** należy rozumieć taką **kategorię kryminologiczną**, która opisuje zachowanie sprawcy przepięstwa, ze względu na specyfikę jego działania. Specyfikę tę wyznacza **posłuzenie się przemocą**.

Do kategorii przepięstw z użyciem przemocy należą:

- 1) przepięstwa, które w opisie ustawowych znamion zawierają znamię „**przemoc**” (art. 119 § 1, art. 127 § 1, art. 128 § 1, art. 153 § 1, art. 191 § 1, art. 197 § 1, art. 202 § 3, art. 203, 232, 245, 246, 250, 260, 264 § 2, art. 280, 281, 282, 289 § 4, art. 346 KK);
- 2) przepięstwa, które w ustawowych znamionach zawierają znamię „**czynna napaść**” (art. 135 § 1, art. 136, 223, 345 KK);
- 3) przepięstwa, które w ustawowych znamionach zawierają znamię „**znęca się fizycznie**” (art. 207, 246, 247, 352 KK);
- 4) przepięstwa, które **mogą być popełnione przy użyciu przemocy w znaczeniu kryminologicznym**, pomimo braku w ich opisie znamienia „przemoc”. Zazwyczaj są to przepięstwa przeciwko życiu i zdrowiu (art. 148, 149, 150, 157, 158, 159 KK).

Cechą charakterystyczną przepięstw z użyciem przemocy jest ich ciężar **jakościowy**. Godzą one w najważniejsze dobra, takie jak: życie, zdrowie, nietykalność cielesna, które zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym zasługują na najwyższą ochronę. Ta specyfika powoduje, że przepięczość z użyciem przemocy wywołuje bardzo duże zainteresowanie w opinii społecznej, wywołując emocjonalne reakcje strachu, oburzenia o dużej intensywności. Dotyczy to zwłaszcza takich przepięstw jak:

- 1) zabójstw z użyciem broni palnej,
- 2) zabójstw na zlecenie (w tym popełnianych w ramach porachunków przepiępczych).

W analizach kryminologicznych przepiępczości z użyciem przemocy ważnym zagadnieniem pozostaje **problem ciemnej liczby** tego typu przepięstw. Jej zakres wynika z faktu, że ofiary nie są skłonne do powiadamiania organów ścigania o popełnieniu przepięstwa z uwagi na to, że łączy je ze sprawcami tych przepięstw jakaś więź (dotyczy to zwłaszcza przemocy rodzinnej, bójkę występujących w kręguach towarzyskich). **Istnienie więzi** znajomości czy pokrewieństwa **między sprawcą a ofiarą** jest cechą charakterystyczną przepiępczości z użyciem przemocy. W tym

przypadku przemoc jest wielokrotnie wynikiem występowania pomiędzy ofiarą i sprawcą **zadawnionych konfliktów**, a bodziec bezpośrednio poprzedzający przestępstwo stanowi jedynie kulminację negatywnych emocji, które znajdują wyraz w zachowaniu przestępczym. Bodziec taki nie musi być szczególnie silny, aby wywołać gwałtowną reakcję sprawcy. Kumulacja emocji na podłożu długotrwałych konfliktów powoduje, że obiektywnie słaby bodziec jest w stanie wywołać taką reakcję sprawcy.

Przykładem tego rodzaju sytuacji jest przysłowiowe zabójstwo żony „z powodu zbyt słonej zupy”. Tym, co bezpośrednio poprzedza zabójstwo, jest zachowanie żony polegające na podaniu mężowi przesolonej zupy. Zabójstwo jednak nie jest dokonane z tej przyczyny, ale jest wynikiem długotrwałych konfliktów o silnym podłożu emocjonalnym. Podanie przesolonej zupy to **katalizator** wyzwalający gwałtowną reakcję męża. Brak informacji o istnieniu wcześniejszych konfliktów pomiędzy małżonkami powoduje, że analiza przyczyny bezpośredniej – „podania zbyt słonej zupy” oraz skutku – zabójstwa, prowadzi do wniosku o wyjątkowej nieadekwatności zachowania sprawcy wobec zachowania ofiary.

Przykład ten pokazuje, jak chybiona może być ocena zachowania dokonywana „na skróty”, a z drugiej strony, uświadamia znaczenie pełnej analizy wszystkich informacji, jakie powinny być podstawą analizy kryminologicznej.

§ 27. Rola środków masowego przekazu w kształtowaniu postaw przemocy

Środki masowego przekazu z istoty swojej mają duży wpływ na zachowanie człowieka. Będąc jednym z podstawowych źródeł informacji przyczyniają się do kształtowania świadomości, przekonań, postaw, które znajdują wyraz w zachowaniu. Istotne miejsce w ramach analiz roli przekazu medialnego w genezie przestępczości zajmuje wpływ mediów na zachowania agresywne i przestępcze nieletnich. W tym zakresie można wskazać następujące koncepcje:

- 1) oczyszczenia (*katharsis*),
- 2) powstrzymania,
- 3) stymulacji,
- 4) przyzwyczajania.

Ad 1) Koncepcja **oczyszczenia** zakłada, że odbiór przemocy obecnej w mediach ma formę **przeżycia zastępczego**, pozwala odbiorcy na wyładowanie agresji w sposób, który nie zagraża innym. Oglądanie przemocy przyczynia się do rozładowywania i tym samym redukcji agresji.

Ad 2) W świetle koncepcji **powstrzymania**, przemoc w przekazach medialnych powoduje **psychiczne zahamowanie reakcji agresywnych** u odbiorcy. Strach przed agresją ze strony innych ludzi prowadzi do powstrzymywania własnych zachowań agresywnych.

Ad 3) Podstawowym założeniem koncepcji **stymulacji** jest uznanie, że przemoc w środkach masowego przekazu prowadzi do **narastania agresji** poprzez:

- 1) umożliwienie **uczenia się** zachowań agresywnych (obecność wzorów zachowań agresywnych, dostarczanie informacji o możliwych formach takich zachowań np. bójki, okaleczanie ofiar). Istotne miejsce w tym zakresie odgrywa naśladowanie powtarzalnych przekazów medialnych;
- 2) wywoływanie zachowań agresywnych przez dostarczanie bodźców stymulujących reakcje agresywne, ujawnianie skumulowanej i tłumionej agresji.

Ad 4) Koncepcja **przyzwyczajania** zakłada, że przemoc w mediach powoduje zanik wrażliwości na zachowania agresywne. Oglądanie przemocy na ekranie po raz kolejny osłabia emocje, przemoc przestaje szokować, staje się czymś powszednim, odbiorca „oswaja się” z nią. Niebezpieczeństwo, które wiąże się z przemocą medialną w myśl tej koncepcji wynika z tego, że brak adekwatnej reakcji na przemoc w mediach prowadzi do braku adekwatnej reakcji na przemoc w rzeczywistości społecznej. Istotne ograniczenie reakcji emocjonalnej na obraz przemocy, tj. osłabienie strachu, przerażenia, zdziwienia skutkuje ograniczeniem reakcji na jej przejawy.

Odbiorca takich przekazów medialnych łatwiej sam zachowa się agresywnie i nie będzie reagował na przejawy przemocy stosowane wobec innych.

Znaczenie obrazu przemocy występującego w mediach na genezę przestępczości nieletnich wynika z istotności wpływu informacyjnego na proces socjalizacji, kształtowanie u młodych ludzi hierarchii wartości, przyswajanie wzorów zachowań.